

ΩΣ/ΣΑΝ ΔΟΜΕΣ ΣΤΑ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Γεωργία Κατσιμαλή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Abstract

The so-called particles *ως/σαν* alternate in oral and written Greek without any distinction between attribution and comparison. The fact is associated with case -assignment, since a nominative appears instead of “grammatical” genitive. This might be explained in terms of attraction to the closest NP or as a default use of nominative. The tendency, which is related to diachronic changes, reveals a grammaticalization process of the particle and the difficulty of processing of complex NPs, which influences the performance of native speakers.

Λέξεις - κλειδιά:

δευτερογενής κατηγορία, πτώση, Ονομαστική, Γενική, σύνθετη ΟΦ, παρομοιαστική χρήση.

1. Εισαγωγή

Η εναλλαγή των *ως/σαν* στον προφορικό λόγο των ομιλητών της ελληνικής γλώσσας είναι πλέον γεγονός. Το κατηγοριακό status των δεικτών *ως* και *σαν* είναι αμφιλεγόμενο όπως φαίνεται από το χαρακτηρισμό τους ως προθέσεις (Τσοπανάκης 1994: 541, Holton-Mackridge-Warburton 1999: 382-382), ως σύνδεσμοι (Τριανταφυλλίδης), ως ομοιωματικά μόρια (επίσης Τριανταφυλλίδης 1991, 381), ή ως επιρρήματα σε θέση πρόθεσης (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη).

Σ’ αυτή την εργασία δε θα ασχοληθούμε με την παρομοιαστική χρήση του *σαν* (Παράδειγμα 1α-γ) στην οποία είναι δυνατόν να εμφανίζεται είτε με ονομαστική (1α, 1γ)

- (1) α. *Τώρα σα νέος μοιάζει βασιλιάς αρματηλάτης*
- β. *Τώρα σα νέο μοιάζει βασιλιά αρματηλάτη*
- γ. *Ήταν σαν άγγελος, σα δαίμονας*

Το ομοιωματικό *σαν* συντάσσεται είτε με ονομαστική όταν προσδιορίζει υποκείμενο, είτε με αιτιατική (1β) όταν προσδιορίζει αντικείμενο.

Δε θα ασχοληθούμε με τη χρονική χρήση του *σαν* (1δ)

- (1) δ. *Σαν τον είδα χλομό, στενοχωρήθηκα*

Οι δομές (2α, 2β)

- (2) α. *είδα το X ως/ σαν γιατρός*

β. είδα το Χ ως/ σαν γιατρό

γ. τον είδα γιατρό

Στην (2α) είναι εμφανές ότι το κατηγορούμενο αναφέρεται στο υποκείμενο και έτσι δικαιολογείται η ονομαστική και η εναλλαγή ως και σαν είναι επιτρεπτή. Το ως αποδίδει ιδιότητα στο υποκείμενο, ενώ το σαν εξομοιώνει το υποκείμενο με το γιατρό. Στη (2β) το ως ή σαν αναφέρονται στο αντικείμενο και επιλέγουν αιτιατική. Εδώ δηλαδή θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως προθέσεις, που στη συντακτική θεωρία προσδίδουν δομική αιτιατική στο συμπλήρωμά τους. Η δομή (2γ) στην βιβλιογραφία της σύνταξης έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και έχει αναλυθεί ως small clause ή ως δομή δευτερογενούς κατηγορήσης (secondary predication).

Στα συγκεκριμένα συντακτικά περιβάλλοντα, η χρήση κάθε πτώσης συνδέεται με συγκεκριμένη δομή και σημασία. Αντίθετα, η περίπτωση (3 α, β) που παραδοσιακά χαρακτηρίζεται ως προεξαγγελτική παράθεση (Τζάρτζανος), η ονομαστική επιτρέπει διττή ερμηνεία και προσδίδει αμφισημία στην πρόταση

- (3) α. ως δασκάλα, την είδα καλή
- β. σαν δασκάλα, την είδα καλή

Στις προτάσεις δεν είναι ξεκάθαρο αν το δασκάλα είναι ονομαστική ή αιτιατική και αντίστοιχα αν αναφέρεται στο υποκείμενο του είδα ή στο αντικείμενό του. Αυτό οφείλεται στη μορφολογική σύμπτωση ονομαστικής και αιτιατικής για τα θηλυκά.

Περαιτέρω πρόβλημα δημιουργεί η δομή ως και σαν όταν αυτή ακολουθεί μια ΟΦ ως προσάρτημα και πρέπει ο ομιλητής να επιλέξει την πτώση του συμπληρώματος των δεικτών ως και σαν (4 α-δ)

- (4) α. η βελτίωσή σου ως αθλήτρια είναι θεαματική
- β. η βελτίωσή σου ως αθλήτριας είναι θεαματική
- γ. η βελτίωσή σου σαν αθλήτρια είναι θεαματική
- δ. η βελτίωσή σου σαν αθλήτριας είναι θεαματική

Παρατηρούμε ότι η πτωτική ένδειξη άλλες φορές συμφωνεί με το σημείο αναφοράς και άλλες φορές δεν συμφωνεί σε ονομαστικές δομές με εσωτερική δομή όπως τις παραπάνω. Ειδικότερα, η δομή 4δ θεωρείται αντιγραμματική από πολλούς φυσικούς ομιλητές, ενώ τα εμπειρικά μας δεδομένα δείχνουν ότι υπάρχει μια αντίρροπη δυναμική τάση των φυσικών ομιλητών να προτιμούν αυτές τις δομές.

Το ερώτημα που ανακόπτει είναι γιατί εκεί που συντακτικά προβλέπεται γενική, πραγματώνεται μία ονομαστική η οποία όλο και πιο πολύ γίνεται αποδεκτή, όπως στο (4 α, γ) και (5 α):

- (5) α. γράψε το τηλέφωνο του Κώστα ως/ σαν μάστορα/ μάστορα

Αυτό συμβαίνει είτε έχουμε πλήρη ΟΦ είτε έχουμε κλιτικό. Οι υποθέσεις που θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν τους μηχανισμούς απόδοσης της πτωτικής ένδειξης είναι:

Α. η πτώση είναι απόρροια του εισαγωγικού *ως/σαν* οπότε αυτοί οι δείκτες θα μπορούσαν να θεωρηθούν προθέσεις.

Β. η πτώση θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως έλξη προς την εγγύτερη ονομαστική φράση

Γ. η πτώση φαίνεται να εξαρτάται σε κάποιο βαθμό από την κατηγορία του ενικού αριθμού και τη φύση της ΟΦ που προσδιορίζει.

2. Διαγνωστικά τεστ

Η θεωρία δίνει μερικά διαγνωστικά εργαλεία για να ελέγξουμε το status της ως-δομής, όπως η μετακίνηση. Έτσι έχουμε

Α) Πρόταξη της ως-δομής από θέση αντικειμένου

- (5) α. ως ηλεκτρολόγος γράψε το τηλέφωνο του Κώστα
β. ως ηλεκτρολόγου γράψε το τηλέφωνο του Κώστα

γ. ως ηλεκτρολόγος, γράψε το τηλέφωνό του
δ. ως ηλεκτρολόγου γράψε το τηλέφωνό του

Ας σημειωθεί ότι η διαφορά των (4) και (5) είναι ότι η ΟΦ στην αναφέρεται η ως δομή στο (4) είναι ένα κλιτικό (σου) ενώ στο (5) είναι λεξική ΟΦ. Η ονομαστική (5α, 5γ) αλλάζει το νόημα και ερμηνεύεται σε συσχετισμό με τον εκφωνητή. Θα μπορούσε να είναι μια ελλειπτική πρόταση (ως ηλεκτρολόγος που είσαι), πράγμα που δηλώνεται με την παύση κατά την εκφώνηση ή το κόμμα που βάζει αυθόρμητα ο αναγνώστης.

Η γενική (5β, 5δ) παραπέμπει καθαρά σε εμφατική δομή και συνδέεται αναφορικά με την πλήρη ονομαστική φράση (του Κώστα) ή το κλιτικό (του)

Ένα δεύτερο διαγνωστικό τεστ είναι η πρόταξη της ως-δομής από θέση υποκειμένου. Αυτό δημιουργεί ανασφάλεια στους ομιλητές ως προς την πτώση που πρέπει να επιλέξουν.

- (6) α) *ως αθλήτρια η επίδοση της Πατουλίδου είναι εντυπωσιακή
β) ??ως αθλήτριας η επίδοση της Πατουλίδου είναι εντυπωσιακή

6) γ) ??ως αθλήτρια η επίδοσή της είναι εντυπωσιακή
δ) *??ως αθλήτριας η επίδοσή της είναι εντυπωσιακή

Αν συγκρίνουμε την αποδεκτότητα των δομών αυτών, διαπιστώνουμε ότι η ονομαστική αποκλείεται με πλήρη ΟΦ και επιτρέπεται οριακά με κλιτικό. Αντίθετα, η γενική επιτρέπεται οριακά με πλήρη ΟΦ σε γενική και αποκλείεται με κλιτικό.

Επειδή οι δομές αυτές δημιουργούν πρόβλημα ακόμα και για τους φυσικούς ομιλητές σχεδιάστηκε ερωτηματολόγιο για να ελέγξει:

- την προαιρετικότητα [στη χρήση](#) του *ως*
- αν οι προτάσεις (π.χ. αναφορικές) που είναι δυνατόν να παρεισφύουν επηρεάζουν ή όχι την επιλογή της πτώσης
- αν το κλιτικό (π.χ. τους) κατευθύνει ή όχι την επιλογή πτώσης¹
- την επίδραση του αριθμού +/- ενικός
- αριθμός των γενικών που συνήθως απαντούν στα ελληνικά

Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από 25 φυσικούς ομιλητές διαφορετικής ηλικίας και εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου έδειξαν ότι οι δομές 8α και 8β εναλλάσσονται σε συντακτικά περιβάλλοντα που εμφανίζονται στο παράδειγμα 9 δηλαδή ισοδυναμούν οι δομές *ως προστάτης* με 35% και *ως προστάτη* επίσης με 35% και οι δομές *σαν προστάτης* 15% και *σαν προστάτη* 15%. Οι δομές αυτές όμως είναι δομές με δύο γενικές κτητικές: *ενός φίλου* και *του πατέρα του*. Στην περίπτωση αυτή τα ξεκάθαρα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι δομές χρησιμοποιούνται εναλλακτικά με απόλυτη ελευθερία.

Το γενικότερο όμως αποτέλεσμα είναι ότι η ονομαστική υπερτερεί παρά το γεγονός ότι θα χαρακτηριζόταν ως λάθος από μια παραδοσιακή γραμματική. Αυτό σημαίνει ότι οι φυσικοί ομιλητές ερμηνεύουν πρωτοτυπικά τις δομές με *ως/σαν* ως ελλειπτικές δομές ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν είναι αναμενόμενο ή πιθανό. Ενισχύεται έτσι η default value της ονομαστικής για τα ελληνικά.

Βέβαια πολλά ουσιαστικά είναι δύσκολα στην κλίση (γενική πληθυντικού: διερμηνέας, παράγοντας, μέλος) και γι' αυτό το λόγο αποφεύγονται στις απαντήσεις του ερωτηματολογίου λόγω δυσκολίας στο μορφολογικό σχηματισμό.

Με βάση τις απαντήσεις των υποκειμένων διαμορφώνονται παράμετροι οι οποίες σχηματοποιούνται στο 10.

Εάν προηγείται μία λεξική ΟΦ (Παράδειγμα 10α) η ονομαστική υπερτερεί της γενικής σε ποσοστό 40% και 35% αντίστοιχα, και αποκλείονται αντι-γραμματικές εκφορές.

Όταν προηγείται αναφορική πρόταση (10β) η δομή *ως* ερμηνεύεται αποκλειστικά ως ελλειπτική πρόταση.

Οι ομιλητές δε λαμβάνουν υπόψη καθόλου την αναφορική πρόταση που παρεμβάλλεται και συνδέουν την *ως*-δομή με την ΟΦ που προηγείται. Αναλύουν δηλαδή την πρόταση συντακτικά και αποφεύγουν την αναμενόμενη εκδοχή *γυναίκες που εργάζονται για τα δικαιώματά τους ως πολιτών*. Η αναφορική πρόταση συνιστά προσδιορισμό ο οποίος εξαρτάται από την ΟΦ και καθιστά τη δομή αδιαφανή ως προς την αναφορά του *ως πολιτών*. Άρα η σύνδεση της δομής γίνεται με τη μέγιστη προβολή και όχι με το συστατικό από το οποίο ενδεχομένως εξαρτάται.

Εξαιρετικής σημασίας θεωρούμε το ποσοστό που εμφανίζεται στην περίπτωση 10γ όπου έχουμε παρουσία της γενικής κτητικής ως κλιτικό. Το κλιτικό σε γενική (α', β', γ' προσώπου) όχι μόνο επιτρέπει αλλά ευνοεί την επιλογή της ονομαστικής σε ποσοστό 60%, σε αντιπαράθεση με τη γενική που εμφανίζεται σε ποσοστό μόλις 20%.

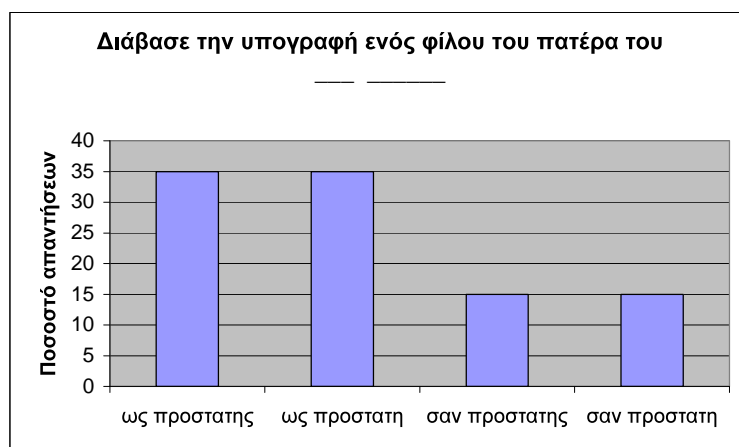
Περαιτέρω όμως είναι ενδιαφέρον ότι αναδύεται μια εντελώς μη λογική δομή *σαν* + *γενική* σε ποσοστό 5% που σε άλλες προτάσεις συναντάται επίσης σε αντίστοιχο ποσοστό.

Όταν οι ομιλητές ωθούνται να κάνουν συντακτική ανάλυση στις περιπτώσεις σύνθετων ΟΦ (10δ, και.....και, ούτε.....ούτε) τότε είναι σε θέση να εκφέρουν ακόμα και γενική πληθυντικού σε ποσοστό 60% που δεν χρησιμοποιείται στον προφορικό λόγο σχεδόν καθόλου. Το αντίστοιχο ποσοστό με ονομαστική εμφανίζεται στο 30% των απαντήσεων.

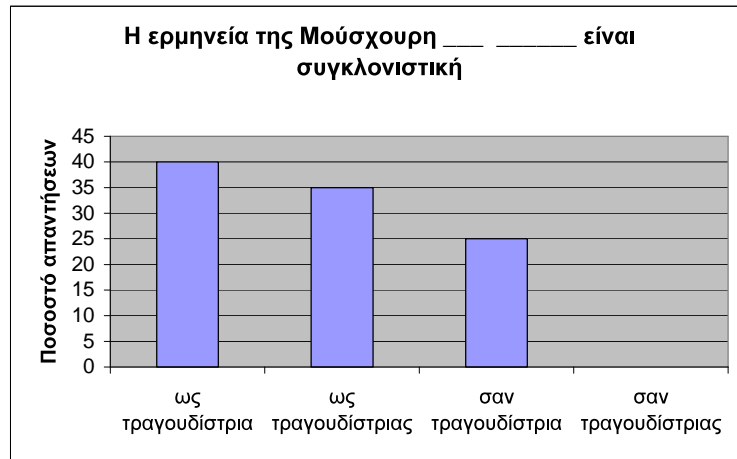
Τέλος στις περιπτώσεις 10ε όπου το ύφος του περικειμένου επιβάλλει γενική αυτή εμφανίζεται σε ποσοστό 45% ενώ η αντίστοιχη ονομαστική στο 25%. Εδώ πρόκειται για ένα νομικό κείμενο, το οποίο εξ ορισμού περιέχει πληθώρα γενικών.

Συμπερασματικά από το ερωτηματολόγιο αναφέρονται ξεκάθαρα αποτελέσματα τα οποία παραμετροποιούνται ανάλογα με την συντακτική δομή που προηγείται ή έπεται.

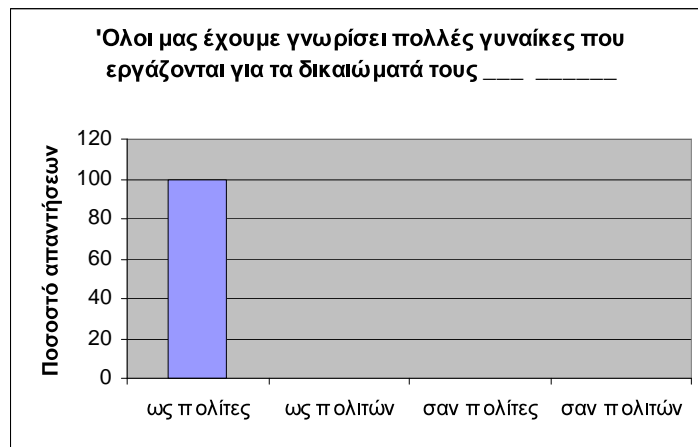
(1) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

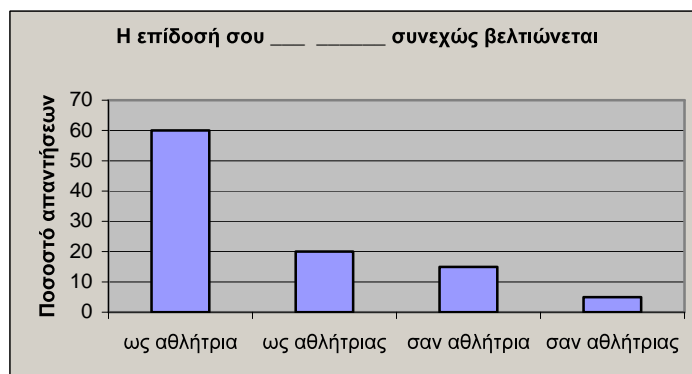
(10) ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ
α) +/- λεξική ΟΦ

β) +/- αναφορική πρόταση

γ) +/- κλιτική αντωνυμία (κτητική)

δ) συνθετότητα της ΟΦ

ε) ύφος

Οι φυσικοί ομιλητές προτιμούν ονομαστική η οποία είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως default για τα ελληνικά. Αναλύουν κατά προτίμηση τις δομές ως/ σαν συχνότερα ως ελλειπτικές και μόνο όταν πρέπει να κάνουν συντακτική ανάλυση, προσέχουν τη συμφωνία της δομής με τον όρο στον οποίο αναφέρεται. Οι δύο δείκτες εναλλάσσονται ανάλογα με την προφορικότητα και το ύφος του κειμένου και αφήνουν περιθώριο να παραχθεί ακόμη και αντιγραμματικότητα σε ποσοστό 5% (*σαν αθλήτριας/ ως αθλήτριας, *σαν αβάσιμων).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο σε φυσικούς ομιλητές

Φύλο:

Ηλικία:

Εκπαίδευση:

Επάγγελμα:

Να συμπληρώσετε τα κενά με αυθόρμητες απαντήσεις που περιέχουν το ως ή το σαν

1. Η επίδοσή σου _____ (αθλήτρια) συνεχώς βελτιώνεται
2. Γράψε γρήγορα το τηλέφωνο του Κώστα _____ (ηλεκτρολόγος)
3. Η ερμηνεία της Μούσχουρη _____ (τραγουδίστρια) είναι συγκλονιστική
4. Η αποχώρηση του Ντίνου απ' τη ζωή μου ήρθε _____ κάτι αυτονόητο και όχι _____ κάτι αναπόφευκτο.
5. Όλοι μας έχουμε γνωρίσει πολλές γυναίκες που εργάζονται για τα δικαιώματά τους _____ (πολίτης)
6. Επιτρέπει την ταύτιση του ομιλητή _____ (μέλος) μιας ομάδας
7. Θεωρούν την κυρίαρχη γλώσσα της χώρας _____ (δική τους)
8. Δουλεύει _____ (έμπορας)
9. Η διατύπωση των θεμάτων _____ (ερωτήσεις κρίσεως) δίνουν τη δυνατότητα στο φοιτητή να γράψει άριστα
10. Η τεκμηρίωση από το συνήγορο των κατηγοριών _____ (αβάσιμες) δεν έπεισε το δικαστήριο
11. Πρέπει να αναφερθεί και ο ρόλος των ΜΜΕ και κυρίως της τηλεόρασης _____ (φορέας εφαρμογή ο πολιτικός σχεδιασμός)
12. Η εκπαίδευση φοιτητών _____ (διερμηνέας) είναι τετραετής
13. Το σύνολο της συμπεριφοράς, των στάσεων και των αντιλήψεων _____ (παράγοντες) που συνδέονται με τον εθνικισμό παρέχουν μια ικανή συνθήκη για αντίδραση
14. Ο ρόλος των γονέων και κηδεμόνων _____ (φορείς) εκπαίδευσης είναι αποφασιστικός.
15. Απευθύνθηκα στην κυρία του σπιτιού _____ (κυρά-Κατίνα)
16. Αυτός ο επιστήμονας εργάζεται _____ (έμπορος)
17. Τώρα η φωνή του εκφωνητή ακούγεται κανονικά _____ (άνθρωπος)
18. Φοβάμαι τη μελαγχολία των διακοπών _____ (εφιάλτης)
19. Διάβασε την υπογραφή ενός φίλου του πατέρα του _____ (προστάτης)
20. Η διάγνωση της ομάδας αυτής _____ (καθηγητής ογκολογίας) που αποφασίζουν χειρουργείο

Σημειώσεις

¹ Οι ιδιότητες των κλιτικών, έτσι όπως συνοψίζονται από τον Drachman (1997: 219) είναι: «μερικά κλιτικά έχουν συντακτικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα των ονοματικών φράσεων»

Bibliography

- Drachman, G. 1997 "Some properties of clitics (with special reference to Modern Greek" στο Alexiadou, A. & T. Alan Hall (eds) *Studies on Universal Grammar and Typological Variation*, John Benjamins Publ. Co., Amsterdam, σελ. 219-248
- Γεωργοπαπαδάκος, Α. 1989-90: *Το Μεγάλο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Εκδόσεις Μάλλιαρης - Παιδεία.
- Holton, D. - Mackridge, P. - Φιλιππάκη-Warburton, E. 1999: *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Καρζής, Θ. 1987: *Τα σωστά Ελληνικά*, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. 1999: *Γραμματική της Νέας Ελληνικής, Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή, II. Το ρήμα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Κριαράς, Ε. 1995: *Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1998: *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998: *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας. Ο.Ε.Δ.Β., *Νεοελληνική Γλώσσα για το Γυμνάσιο. Γλωσσικές ασκήσεις*, Αθήνα.
- Παπαζαφειρή, Ι. 1996: *Λάθη στη χρήση της γλώσσας μας*, Αθήνα: Εκδόσεις Σμίλη. Ο.Ε.Δ.Β., *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής (Α', Β' και Γ' Γυμνασίου)*, Αθήνα.
- Τεγόπουλος - Φυτράκης, 1997: *Μείζον Ελληνικό Λεξικό*, Αθήνα: Εκδόσεις Αρμονία
- Τζάρτζανος, Α. 1996: *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Τριανταφυλλίδη, Μ. 1991, *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, Ανατύπωση της έκδοσης του Ο.Ε.Σ.Β. (1941) με διορθώσεις, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Ι.Ν.Σ., Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Τσαμαδού - Jacobberger, E. 1990: Ο δείκτης σαν, *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα, Πρακτικά της 10ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη: Εκδ.Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 295- 305.
- Τσοπανάκης, Α. 1994: *Νεοελληνική Γραμματική*, Θεσσαλονίκη: Εκδ.Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Χαραλαμπάκης, Χ. 1999: Η «καλή» και «κακή» χρήση της Νεοελληνικής: Θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα, *Πρακτικά του Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα «1976-1996: Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας»*, Αθήνα, 261-275.
- Χάρης, Γ. 2001: Το «ως» σαν οδοστρωτήρας, *Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ*, 13-10-2001.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.